

KOSTEL SV. PETRA V OLOMOUCI VE STŘEDOVĚKU Z POHLEDU ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ¹

Pavel Šlézar – Hana Dehnerová

1 Úvod (písemné prameny a dobová vyobrazení)

Kostel sv. Petra² na Předhradí (též Petrském návrší, obr. 1) je nejstarším olomouckým kostelem zmiňovaným v písemných pramenech.³ Svým významem však přesahuje region Olomoucka, protože u něj bylo roku 1063 obnoveno moravské biskupství a stal se tak kostelem katedrálním.⁴ Iniciativou

¹ Příspěvek vznikl v rámci dílčího cíle výzkumné oblasti Archeologie I.1. Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů NPÚ na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a územích České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).

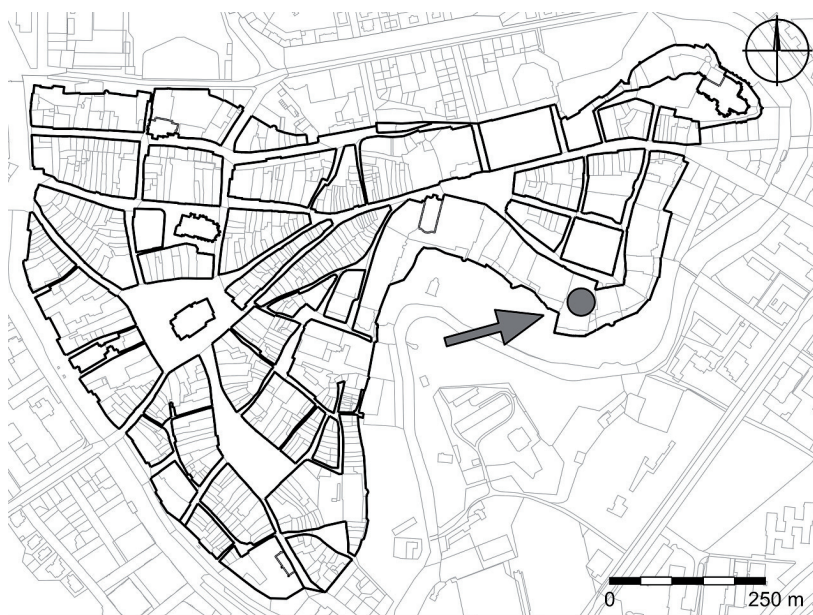
² Druhé zasvěcení sv. Pavlu se objevuje až na ojedinělé případy z let 1225 a 1299 pravidelně teprve v novověkém období od roku 1667, srov. CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE (dále jen CDB) II, č. 269, s. 262; CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS MORAVIAE (dále jen CDM) V, č. 111, s. 114. Protože je náš příspěvek časově zaměřen na období středověku, přidržíme se pouze prvotního patrocinia. Srov. ZÁHORKA, Jindřich – ČEVONOVÁ, Jana: *Stavebněhistorický průzkum objektu FF UP v Křížkovského ulici čp. 512/10 v Olomouci*. Olomouc 2014 (nepublikovaný stavebně-historický průzkum), s. 59.

³ Archeologické prameny dokládají existenci zděných církevních staveb v Olomouci nejpozději pro 10. století. ŠLÉZAR, Pavel: *Olomouc between the Great Moravian and Přemyslid Duchies* (dále jen *Olomouc between*). In: KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al.: *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57. Brno 2018, s. 115–135.

⁴ K obnovení moravského biskupství a počátkům moravské církve ELBEL, Petr: *Dějiny neúspěchu aneb úsilí Přemyslovců o zřízení arcibiskupství v českých zemích*. In: WIHODA, Martin – REITINGER, Lukáš a kol.: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely. Země a kultura ve střední Evropě*, sv. 14. Brno 2010, s. 238–306; JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. XXVII Mikulovské sympozium, 2002, 2003, s. 7–20; Týž: *Počátky moravské církevní organizace a charakter Metodějova arcibiskupství*. In: KOUŘIL, Pavel a kol.: *Cyrilometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno 2014, s. 200–205; WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197*. Praha 2010, s. 127–138; ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí*. Praha 1997, s. 97–98. S kostelem jsou spojovány i Břetislavovy olomoucké ražby denárů se jménem sv. Petra na rubu. ŠMERDA, Jan: *Peníze na Moravě v době Přemyslovců*. In: FIFKOVÁ, Renáta (red.): *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno 2006, s. 133–144, cit. s. 134.

biskupa Jindřicha Zdíka byl biskupský stolec roku 1141 od kostela sv. Petra přenesen k nově postavenému chrámu (bazilice) sv. Václava na akropoli raně středověkého hradu na Václavském návrší. Zároveň došlo ke zřízení nové dvanáctičlenné kapituly v čele s děkanem a k soupisu majetku olomouckého kostela.⁵ Starou čtyřčlennou kapitolu ponechal biskup na dožití u kostela sv. Petra. Nejpozději roku 1174 už původní svatopetrská kapitula přestala existovat a s úmrtím jednotlivých členů kapituly bylo každé uprázdněné místo u sv. Petra přeneseno ke sv. Václavu. Tímto procesem se počet členů kapituly u sv. Václava ustálil na šestnácti.⁶ V uvedené listině z roku 1141 byl kostel sv. Petra označen za matku kostelů této církevní provincie.⁷

Obr. 1:

Olomouc, Křížkovského 10. Poloha lokality na výřezu z digitální katastrální mapy (digitalizace Jan Grégr).

⁵ CDB I, č. 115, s. 116–123; CDB I, č. 116, s. 124–125. Katedrála sv. Petra již kapacitně nevyhovovala.

⁶ BISTRICKÝ, Jan: *Počátky hradu a města. Knížecí hrad a církevní instituce*. In: SCHULZ, Jindřich: *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc 2009, s. 96–97.

⁷ „...ecclesiam beati Petri in civitate Olomuc sitam, que eiusdem provincie ecclesiarum mater erat. ...“, CDB I, č. 115, s. 117.

V roce 1204 postihl katedrálu sv. Václava a přilehlou část hradu požár a následně byla kolem akropole hradu vystavěna Přemyslem Otakarem I. v letech 1204–1207 nová obvodová kamenná hradba.⁸ Zároveň došlo k vybudování nové brány do hradu na severozápadní straně areálu, která se však nacházela před průběhem původního opevnění Předhradí. Tím došlo k situaci, že vstup do hradu na Václavském návrší byl zcela samostatný a nepropojený s Předhradím.⁹ Kanovníkům tím však bylo bráněno ke svobodnému přístupu ke katedrále sv. Václava. Situace byla natolik vážná, že biskup Robert dokonce žádal papeže o přeložení biskupského stolce zpět ke kostelu sv. Petra.¹⁰ Nakonec však došlo mezi aktéry sporu k domluvě a následně k úpravě a posunu dotčené části opevnění Předhradí tak, aby navazovalo na novou kamennou hradbu hradu na Václavském návrší až před hradní bránou. Kostel sv. Václava zůstal nadále katedrálním a u kostela sv. Petra byly mezi lety 1207–1213 usazeny řeholnice, patrně augustiniánky.¹¹ Prokurátorem kláštera byl biskupem Robertem ustanoven olomoucký probošt Štěpán, patronátní právo kláštera si vyhradil olomoucký biskup, který na něj uplatňoval nárok z pozice vlastníka pozemku. Ve svém testamentu biskup Robert zmínil, že v kostele sv. Petra založil oltář sv. Kateřiny.¹²

Augustiniánky zůstaly u chrámu sv. Petra až do roku 1267;¹³ už následujícího roku 1268 je uváděn plebán kostela sv. Petra Tchechontius a kostel tak byl zjevně farním.¹⁴ Uvedený, již jako kanovník, odkázal roku 1308 ve své závěti 12 hřiven na zbudování tří oken u sv. Petra.¹⁵ V roce 1272 byl poprvé zmiňován nový kostel augustiniánek, chrám sv. Jakuba, u kterého si řeholní-

⁸ RICHTER, Václav: *Raněstředověká Olomouc*. Spisy Univerzity v Brně – Filosofická fakulta, sv. 63. Praha – Brno 1959, s. 87. Raně středověký olomoucký hrad (*civitas, urbs*) se skládal ze dvou částí: akropole a předhradí. Akropole hradu ležela na Václavském návrší a v dobových pramenech byla blíže označována jako kopeček („...in quendam monticulum situm intra menia civitas, ...in monticulo...“, CDB II, č. 66, s. 62, nebo jako vlastní hrad *arx* (= akropolis, ohrazený pahorek): „...in ipsa etenim civitate Olomuc ...in ipsa arce...“, FONTES RERUM BOHEMICARUM (dále jen FRB) II, s. 409. Srov. RICHTER, V.: *c. d.*, s. 59–60. Na Petrském návrší se potom rozkládalo předhradí (*preurbium*). Mimo hrad se západním směrem nacházelo podhradí (*suburbium*). Vystavěním kamenné hradby kolem akropole vznikl hrad, chápáný již jako vrcholně středověký hrad *castrum*. Srov. ŠLÉZAR, Pavel: *Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém Předhradí* (dále jen *Archeologický výzkum*). Přehled výzkumů, 58-2, 2017, s. 97–127.

⁹ ŠLÉZAR, P.: *Archeologický výzkum*, s. 120–121.

¹⁰ CDB II, č. 66, s. 61–62.

¹¹ CDB II, č. 106, s. 100–101.

¹² CDB III/1, č. 128, s. 161.

¹³ CDM III, č. 402, s. 406.

¹⁴ CDM IV, č. 10, s. 12.

¹⁵ CDM VI, č. 15, s. 13.

ce zbudovaly konvent.¹⁶ Podle znění listiny z roku 1284 se klášter u sv. Jakuba nacházel v blízkosti kostela sv. Petra.¹⁷ Blízkou polohu obou kostelů potvrzuje text listiny z roku 1356, v níž je připomínán i dům plebána kostela sv. Petra.¹⁸ Z průběhu 14. století je doloženo několik odkazů ve prospěch chrámu sv. Petra.¹⁹ K roku 1391 se pak výslovně uvádí hřbitov kostela sv. Petra.²⁰ V 15. století se začala objevovat četná nadání k oltářům v kostele sv. Petra, výčet oltářů je poměrně značný: Navštívení Panny Marie a sv. Kateřiny, sv. Kříže, Božího těla, Zvěstování a Nanebevzetí Panny Marie, sv. Martina, sv. Víta, sv. Trojice a sv. Jakuba většího.²¹ Po požáru roku 1455 musela být opravena střecha chrámu a další budovy poškozené ohněm.²² Původní gotický zvon od olomouckého zvonaře a konváře Václava datovaný do roku 1482 je v současnosti umístěn v kostele sv. Vavřince v Přerově.²³

V novověku byla v letech 1681–1682 k chrámu u jeho vchodu přistavěna nová severní věž s osazenou zlacenou měděnou helmicí a původní, zřejmě již poškozená západní věž byla odstraněna.²⁴ Roku 1784 došlo ke zrušení hřbitova a roku 1785 byl v rámci josefínských reforem odsvěcen i chrám a krátce nato v roce 1792 zbořen.²⁵ Důsledkem byla také reorganizace městských far – fara od sv. Petra byla přenesena ke sv. Václavu, kam byl také převeden svatopetrský farní obvod. Plocha po zrušení kostele byla následně součástí městské zahrady, později zemské nemocnice a porodnice, a to až do roku 1896, kdy byla nemocnice přemístěna na Tabulový vrch. V letech 1901–1902

¹⁶ CDM IV, č. 69, s. 101. Ke klášteru augustiniánek a kostelu sv. Petra blíže JAKUBEC, Ondřej: *OLOMOUC (Olomouc). Zaniklý konvent augustiniánek kanovnic u kostela sv. Petra, později s kostelem sv. Jakuba, následně konvent minoritů*. In: FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 463–468; RICHTER, V.: *c. d.*, s. 64–68, 87–88, 105–108.

¹⁷ „...religiosarum dominarum in domo sancti Iacobi penes ecclesias sancti Petri in Olomucz...“, CDM IV, č. 219, s. 288.

¹⁸ CDM IX, č. 4, s. 4.

¹⁹ Např. z let 1313 (CDM VI, č. 73, s. 52), 1349 (CDM VII, č. 917, s. 651), 1353 (CDM IX, č. 24, s. 389), 1377 (CDM XI, č. 65, s. 55).

²⁰ „...cimeterii ecclesie sancti Petri...“, CDM XII, č. 11, s. 7.

²¹ ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 25–37. Výčet oltářů v našem textu je řazen chronologicky. V zápisech z let 1510, 1522 a 1559 je upřesněna poloha oltáře Božího těla jako „...u sloupů v kostele sv. Petra...“. Tíž, s. 41, 52.

²² RICHTER, V.: *c. d.*, s. 65; ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 33.

²³ MLČÁK, Leoš – ŠRÁMEK, Pavel: *Olomouctí zvonaři 15. století*. *Vlastivědný věstník moravský*, 31, 1979, s. 298–306, cit. s. 300–301, 304–306; ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 35, 67, 95.

²⁴ RICHTER, V.: *c. d.*, s. 65; ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 60–61.

²⁵ BLÁHA, Josef – KOLÁŘ, Bohumír – SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc 2001, s. 7; ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 65.

byl v místech bývalého kláštera s kostelem sv. Jakuba a areálu zrušeného kostela sv. Petra postaven komplex školních budov Elisabethinum (všeobecná dívčí veřejná a měšťanská škola spojená s učitelským vzdělávacím ústavem a dívčím penzionátem), po roce 1918 přejmenovaný na Komenium. Od roku 1946 jsou budovy bývalého Komenia součástí Univerzity Palackého v Olomouci.²⁶

Z velkého množství historických plánů a vedut Olomouce, na kterých je zobrazen kostel sv. Petra, upozorníme na ty, které mají přímou souvislost s tématem našeho příspěvku.

Na vedutách je kostel sv. Petra nejlépe patrný při pohledu od jihu až jihovýchodu, jako je tomu i na nejstarším vyobrazení Olomouce od J. Willenberga z roku 1593.²⁷ Na vedutě má kostel poměrně vysokou stanovou střechu a chybí náznak věže při západním průčelí; v popředí je poměrně špatně rozpoznatelná střecha klášterního kostela sv. Jakuba se sanktusníkovou věžičkou. V roce 1627 vyšla poprvé Komenského mapa Moravy s vedutou M. Vischera zobrazující Olomouc od jihu.²⁸ Kostel sv. Petra na ní má poměrně štíhlou věž a snad sedlovou střechu, která ale může náležet i kostelu sv. Jakuba. Podobně je kostel sv. Petra vyobrazen na celkovém pohledu od jihu po roce 1650, který z předchozí veduty patrně vychází, ale je aktualizovaný a podrobnější.²⁹ Také zobrazení kostela na barevném akvarelu z roku 1667³⁰ je podobné předchozím dvěma. Spíše než stanovou střechu nad lodí je však vidět věž s vysokou štíhlou střechou.

²⁶ ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: c. d., s. 68–98.

²⁷ PAPROCKÝ, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného markrabství Moravského*, 1593, CCCLXXXI.

²⁸ Podle Václava Buriana měla starší předlohu, protože neodráží přesný stav v tomto roce, viz BURIAN, Václav: *Ikonografie Olomouce do roku 1900 (I. část.)* (dále jen *Ikonografie*). Sborník Krajského Vlastivědného muzea Olomouc, 1959, IV. 1956–1958, s. 373.

²⁹ Olomouc, celkový pohled od jihu, po r. 1650, Prospekt der k. k. Haupt u. Granitz Vestung Olmütz, mědirytina Matouše Küssela podle předlohy Antonína Lublinského. BURIAN, V.: *Ikonografie*, s. 374, s. 393, č. 24. Reprodukce: archiv Národního památkového ústavu, územní odborní pracoviště v Olomouci (dále jen NPÚ, ÚOP v Olomouci), negativ č. 12.182.

³⁰ Olomouc, celkový pohled od severu, akvarel, 1667. Sběrka litografií a fotografií (SOKA Olomouc, sign. XXXII/3). In: http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&sourcePage=SFHzzyOyFcpl96ADY2FCR2ph_Ml8sJUaQPKM4EFOzfClKXvUKtKAPz-Z5Hc9QWXlazlmdEgm9dY0SL9GA6tNnQEnyWgchUMkDLCeWoswSCfE%3D&row-Pg=0 [cit. 14. 6. 2020]. Podrobně k vedutě MLČÁK, Leoš: *Veduta Olomouce z roku 1667*. In: ELBEL, Martin – JAKUBEC, Ondřej (ed.): *Olomoucké baroko. Proměny ambic jednoho města*. I. Úvodní svazek. Olomouc 2010, s. 91–96.

Obr. 2:

Pohled na kostel svatého Petra od severovýchodu na výřezu z vyobrazení požáru Nové brány.

J. J. Kilian, grafická univerzitní teze Mathiase Schmidta, 1676, mědiryt. Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Univerzita v Olomouci, inv. č. 2142, teze č. 13, obrazová č. 233. Reprodukce: Veduty v českých a slovenských archivech, <http://veduty.bach.cz/veduty/> [cit. 12. 6. 2020].

Ze stejného období (1676) je jediné pohledové zobrazení kostela sv. Petra od severovýchodu, a to na rytině požáru Nové brány (obr. 2),³¹ kde je dobře patrný polygonální závěr presbytáře a sedlová střecha nad ním. Západní část kostela je patrně zkreslená, není jisté, zda vidíme perspektivně zmenšenou stanovou střechu lodi (nelze vyloučit možnost, že západní věž už byla v té době pobořená) nebo západní věž (v tom případě by ale byl pohled zkreslený více, protože by loď musela mít sedlovou střechu a presbytář autor omezil pouze na jeho závěr).

Poměrně detailní vyobrazení Olomouce od jihu je na dolním okraji (parerga) Vischerovy mapy Moravy od J. Tscherninga z roku 1692,³² na kterém už můžeme vidět petrský kostel s novou věží na severní straně a se stanovou střechou nad lodí. V popředí je opět střecha kostela sv. Jakuba a snad i věž kaple Panny Marie.

Kostel sv. Petra je zobrazen již na nejstarším plánu města Olomouce z let 1712–1727,³³ kde je schematicky zakreslen půdorys kostela přístavbou propojený s klášteřem. Prostor kolem kostela je uzavřen zdí, která od ulice zahýbá k jižnímu nároží presbytáře. Podrobnější zakreslení půdorysu včetně opěrných pilířů můžeme vidět na plánu olomoucké pevnosti z roku 1742 (obr. 3). Mezi kostely sv. Petra (č. 22) a sv. Jakuba (č. 27) je patrná menší nevybarvená stavba s půlkruhovým závěrem a ohradní zeď kolem hřbitova. Podobný detail je patrný i na dalším plánu z konce čtyřicátých let 18. století (obr. 4),³⁴ kde ovšem schází kostelní věž. Na raportních plánech výstavby pevnosti z druhé poloviny 18. století většinou chybí zakreslení vnitřní zástavby.

³¹ KILIAN, Jan, Josef: *Grafická univerzitní teze Mathiase Schmidta*, 1676, mědiryt. Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, fond Univerzita v Olomouci, inv. č. 2142, teze č. 13, obrazová č. 233. Reprodukce: *Veduty v českých a slovenských archivech*. In: http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=-7PBwNuG32cPuljjhirJ4bbrsOf9KwX-sM0x5yqw9PWDV63n5WYGgQcoKtBzYx_txx21qLaly-6GMUYi9vYITY1g3f6pxSJncQK-BI6fvmE5s%3D&rowPg=0 [cit. 14. 6. 2020].

³² TSCHERNING, Johannes: *Parerga Vischerovy mapy Moravy, 1692*, Reprodukce: *Veduty v českých a slovenských archivech*. In: http://veduty.bach.cz/veduty/VysledekBean.action?show=&_sourcePage=mBAv9MChzI8LOVS4YXtuI415VLC7_RmZFshPMB6vz0cAtc5pqilPL-TOYzAk8_KoHGThvUu48oAlxBlkcNUCEGBiSO733qiF7t-PiqDO-Ck%3D&rowPg=0 [cit. 14. 6. 2020].

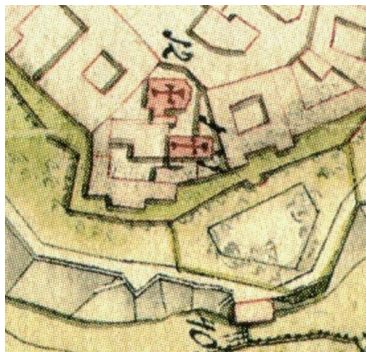
³³ ELIÁŠ, Jan.: *Nejstarší plán města Olomouce (1712–1727)*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1973, č. 162, s. 45 (obr. na str. 3 obálky); ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 201.

³⁴ Plán pevnosti a města Olomouce, konec čtyřicátých let 18. století. Reprodukce: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, obr. 160 na s. 482.

Obr. 3:

Kostel sv. Petra (č. 22) a minoritský klášter (č. 27) na výřezu z plánu z roku 1742 (Plan von Olmütz mit den neuen Project).

Originál plánu: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien, GPA Inland, C IV, Olmütz alpha 23; fotokopie: NPÚ ÚOP v Olomouci, negativ č. 72087.

Obr. 4:

Kostel sv. Petra s kaplí a minoritský klášter na výřezu z Plánu pevnosti a města Olomouce, konec čtyřicátých let 18. století.

Převzato z: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, obr. 160 na s. 482.

2 Archeologické výzkumy do roku 2015

Kostel sv. Petra vždy vzbuzoval zájem badatelů, jelikož byl velmi významný pro počátky moravského biskupství. Jeho fyzická nepřítomnost po roce 1792 vyvolávala řadu otázek, jednou z nich bylo i přesné situování nejstarší raně středověké (před-)románské svatyně. Povědomí o existenci kostela sv. Petra samozřejmě přetrvávalo nejenom v názvu Petrského návrší, ale také díky jeho zakreslení v plánech 18. století nebo zobrazení na vedutách města. Předpokládala se prostorová kontinuita (před-)románského katedrálního kostela s gotickým chrámem.

Proto také byla při stavbě budovy Elisabethina v letech 1901–1902 věnována pozornost archeologickým nálezům učiněným při demolici objektu Zemské nemocnice (dřívější klášter), při hloubení základů školní budovy v severní části parcely, ale i při terénních úpravách nádvoří. Bedlivě byly sledovány i pozůstatky historických zděných konstrukcí. Souhrnné informace byly publikovány H. Kuxem v roce 1905 spolu s na svou dobu poměrně přesným zákresem odkrytých zdív kostelů sv. Petra a sv. Jakuba či kaple Panny Marie.³⁵

V plánu zaujme poměrně silné (cca 3,2 m) zdivo, vycházející severovýchodním směrem z polygonálního závěru presbytáře petrského kostela (obr. 5). Autor článku také zmiňuje, že už v té době bylo zdivo kostela porušeno vodovodním a plynovodním potrubím.

Mezi dalšími nálezy jsou popsány tři olovené plakety s vyobrazením evangelistů (anděl, orel, býk), které byly uloženy pod základy tří nalezených opěrných pilířů³⁶ ve třech samostatných kamenných schránkách překrytých břidlicí.³⁷ Poslední plaketu s obrazem lva se nepodařilo nalézt. Otázce olovených plaket z kostela sv. Petra se v roce 1960 blíže věnoval V. Burian.³⁸ Konstatoval, že se ve sbírkách Vlastivědného muzea nachází i poslední ze čtveřice plaket, a to se symbolem evangelisty Marka. O uložení ostatních tří plaket Burian neměl bližší informace. Dochovaná olovená plaketka o průměru 40 mm a síle 3 mm má na aversu znázorněnou okřídlenou lví postavu směřující vpravo, přičemž hlava s kruhovou svatozáří je natočena přímo na diváka. Revers zůstal hladký. Plaketa byla V. Burianem datována přibliž-

³⁵ KUX, Hans (ed.): *Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz*. Bd. IV, 1900–1904, Olmütz 1905, s. 156–159, cit s. 159.

³⁶ Pravděpodobně se jednalo o opěráky závěru presbytáře kostela, které byly odstraněny stavbou Elisabethina (srov. obr. 15).

³⁷ KUX, H. (ed.): *c. d.*, s. 158.

³⁸ BURIAN, Václav: *Nálezy románských (?) olovených plaket se symboly evangelistů v Olomouci*. Numismatické listy, 15, 1960, s. 67–70.

ně do 11. století. Olovené terčíky se symboly čtyř evangelistů byly vkládány do nároží raně středověkých sakrálních objektů z ochranného důvodu, místa spojení dvou zdí byla tehdejšími věřskými představami vnímána jako zranitelné části budovy. Čtyři nároží budovy byly tedy svěřeny do ochrany čtyřem „strážcům“ evangelistům.³⁹

Dále je v Kuxově výčtu nálezů uveden objev kostrového hrobu v kamenném obložení. Tento hrob ležící jižně od presbytáře byl překryt kamennou náhrobní deskou a pocházel dle Kuxe pravděpodobně z pravěkého období.⁴⁰

Kromě přínosných zjištění bylo při odkryvu zdí odstraněno velké množství okolních vrstev, a tím bylo znemožněno poznání stratigrafických vztahů při pozdějších archeologických výzkumech.

K prvnímu regulérnímu archeologickému výzkumu kostela sv. Petra došlo až v létě roku 1948, jednalo se o vůbec první profesionální archeologický výzkum v Olomouci. Právě Olomouc byla pro svůj význam v raném středověku zařazena do plánu výzkumů Státního archeologického ústavu v Praze (dále jen StAÚ), mj. s cílem objasnit počátky stavebního vývoje sídla Přemyslovců a také biskupského kostela svatého Petra. Vedení zjišťovacího výzkumu s cílem objevit nejstarší olomoucký raně středověký kostel se ujal ředitel StAÚ Jaroslav Böhm, výkonem prací v terénu byla pověřena Květa Reichertová.⁴¹ Po ukončení výzkumu však musela K. Reichertová konstatovat, že dochované základové zdivo je až pozdně gotické a z románské fáze nebylo zachováno nic.⁴²

Na výzkumu byla prováděna kresebná i fotografická dokumentace a zaměření odkrytých reliktů kostela, následně došlo také k rekonstrukci jeho půdorysu (obr. 6). V roce 1948 se podařilo odkryt severní a jižní základ presbytáře včetně opěrných pilířů, závěr presbytáře se však již nacházel pod budovou Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Z lodi byl prozkoumán neúplný průběh jižní strany s nárožním opěrným pilířem na jihozápadě, cih-

³⁹ GABRHELIKOVÁ, Kateřina: *Plaketa se symbolem evangelisty Marka*. In: JEMELKOVÁ, Simona (ed.): *Mezi východem a západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*. Olomouc 2013, s. 165–166.

⁴⁰ KUX, H. (ed.): *c. d.*, s. 158.

⁴¹ Doc. Dr. Jaroslav Böhm zároveň přednášel v letech 1946–1950 na Univerzitě Palackého v Olomouci. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. Praha 2005, s. 82–83. V zápisech z odborných komisí při výzkumu kostela sv. Petra vystupuje za Státní archeologický ústav i Univerzitu Palackého.

⁴² REICHERTOVÁ, Květa: *Olomouc-město. Olomouc. Komenium-nádvoří. Nálezová zpráva* (dále jen *Komenium*). Dokument M-TX-201601918. Archeologický ústav Brno. Praha 1948. In: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201601918>. [cit. 14. 6. 2020]; REICHERTOVÁ, Květa: *Přemyslovský hrad a předhradí v Olomouci* (dále jen *Přemyslovský hrad*). Archeologické rozhledy, 1, 1949, s. 60–67, 73; ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: *c. d.*, s. 83.

lová klenutá renesanční krypta v presbytáři a západní věž, která byla také doložena sondou i v sousední budově Křížkovského 8. Oproti plánu z roku 1905 navíc výzkum dokázal přítomnost středového pilíře a pilířů pod kruchtou a zachytil i další detaily, jako zdivo jižně od věže, cihlové hrobky a blíže nepopsaná zdiva v prostoru lodi. Na jednom z nich se nacházely pozůstatky dvou hrobů.

Obr. 6:

Situace výzkumu 1948–1949, výřez z plánu č. 112/34. Původní legenda: šikmé čáry – gotické zdivo; dvojitá svislá linie – cihlové zdivo; měřítko 1:50.

In: REICHERTOVÁ, K. 1950: Dokument M-TX-201601919. Archeologický ústav Brno. Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201601919> [cit. 13. 6. 2020].

Většinu zdiva K. Reichertová interpretovala jako gotickou, pouze o zbytku údajného zdiva (?) z břidlicových ploten s odlišnou (písečnou) maltou v presbytáři s výhradami uvádí, že by se nedala vyloučit jeho souvislost s románskou stavbou (vyrovnávací základ). Vzhledem k předchozím stavebním aktivitám v prostoru bývalého kostela sv. Petra měla K. Reichertová sníženou možnost analýzy stratografií (víceméně chybně) a navíc došlo k dalším narušením původních zdív inženýrskými sítěmi. Na základě půdorysného řešení rekonstruovala kostel jako podélnou orientovanou stavbu s presbytářem o dvou klenebních polích se dvěma opěrnými pilíři po každé straně obvodní

zdi. Prostor lodi byl zaklenutý klenbou spočívající na středovém pilíři. Jiné dva pilíře nesly kruchtu na západní straně lodi. Součástí kostela byla hránolová věž na čtvercovém půdorysu na západní straně. Kostel Reichertová zařadila k redukovaným dvoulodím zaklenutým klenbou podepřenou jedním pilířem a časově jej spojovala s obdobím druhé poloviny 14. století.⁴³

Bohužel zcela bez archeologického výzkumu proběhla v letech 1953–1954 výstavba nové uhelny (15,5×8,8 m do hloubky 3,6 m) ve střední části nádvoří a dálkového vedení vycházejícího z ní severovýchodním směrem. Tyto stavby zničily nejen část suterénu severního křídla někdejšího kláštera, ale také pouze před šesti lety odkryté základy kostela sv. Petra. Alespoň dva terénní náčrty při této aktivitě stihl zakreslit Josef Kšíř.⁴⁴

Od doby výzkumu K. Reichertové až do roku 2006 prakticky probíhaly pod vedením Víta Dohnala z Vlastivědného muzea v Olomouci nebo Josefa Bláhy z olomouckého Památkového ústavu v prostoru nádvoří na Křížkovského 10 pouze drobné záchranné akce při náhodně zjištěných výkopech pro inženýrské sítě. Tyto aktivity potvrzovaly přítomnost archeologických nálezů v prostoru nádvoří (hroby, zdiva), a to již v decimetrových úrovních pod povrchem terénu.⁴⁵

V souvislosti s rekonstrukcí podkroví a výstavbou výtahů a únikového schodiště byl na podzim roku 2006 proveden záchranný archeologický výzkum olomouckým archeologickým pracovištěm Národního památkového ústavu. Zdokumentována byla zdiva v průchodu do Bezručových sadů. Na nádvoří v místech výtahů však sondy archeologické nálezy nezjistily, byly totiž situovány v druhotně porušeném terénu.⁴⁶

⁴³ REICHERTOVÁ, K.: *Přemyslovský hrad*, s. 73.

⁴⁴ ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: c. d., s. 89, 281–282, obr. 46, 47.

⁴⁵ BLÁHA, Josef: *Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci v roce 1991*. In: Památkový ústav v Olomouci 1991. Výroční zpráva. Olomouc 1992, s. 21–25; DOHNAL, Vít: *Hroby v prostoru zaniklého gotického kostela na Předhradí v Olomouci (okr. Olomouc)*. Přehled výzkumů 1984, 1987, s. 57; VEČEŘA, Petr: *Olomouc. Křížkovského 10* (červenec 1985). Olomouc 2016 (nepublikovaná nálezořá zpráva uložená v archivu NPÚ, ÚOP v Olomouci, fond NZ, pod. č. D-1042).

⁴⁶ DEHNEROVÁ, Hana: *Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)*. Křížkovského č. o. 10, č. p. 512, parc. č. st. 208. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 489–490.

3 Archeologický výzkum během rekonstrukce budovy děkanátu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v letech 2015–2017

Připravovaná rekonstrukce budovy děkanátu počítala s archeologickým výzkumem již od počátku. Proto byl v předstihu před začátkem samotných stavebních prací v roce 2015 zahájen archeologický výzkum, který realizoval Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.⁴⁷ Původně měly být položeny tři sondy v místech plánovaných výkopů pod úroveň terénu. Záhy se však ukázalo, že pozůstatky zdí i hrobů zaniklého hřbitova jsou dochovány místy jen 20 cm pod povrchem nádvoří a hrozilo tedy jejich poničení při vlastní stavbě. Proto bylo na odborné archeologické komisi rozhodnuto, že se archeologický výzkum rozšíří na plošný odkryv v severní části nádvoří, ve které byly v roce 1948 obnaženy základy kostela sv. Petra a Pavla (obr. 7). Zároveň se tak měl ověřit faktický stav dochování těchto reliktů.⁴⁸

Obr. 7:

Pohled na základové zdivo kostela sv. Petra odkryté v roce 1948 (vlevo) a 2015 (vpravo).

In: REICHERTOVÁ, K.: *c. d.*, Rajský dvůr, tab. 3, negativ č. 4621, obr. 5; archiv NPÚ, ÚOP v Olomouci.

⁴⁷ Záchranný archeologický výzkum probíhal pod vedením Mgr. Hany Dehnerové, akci koordinoval PhDr. Pavel Šlězár, Ph.D.

⁴⁸ Komise proběhla v rámci 2. kontrolního dne stavby 5. listopadu 2015.

První etapa archeologického výzkumu probíhala od června do prosince 2015, další dílčí poznatky a reliktů zdiv z kostela byly zjišťovány během dohledů již v rámci stavby v letech 2016–2017.⁴⁹ Na nádvoří bylo v sezóně 2015 odkryto celkem 59 kostrových hrobů, z toho devět hrobů přímo v interiéru kostela sv. Petra. Tři hroby v jižní části zkoumané plochy mohly patřit ke klášteru.

Kromě kostela sv. Petra odkryl archeologický výzkum pozůstatky dalších staveb a terénních situací. V prostoru dvorku při uličce do parkánových zahrad bylo odkryto hradební zdivo, dva kostrové hroby a základy barokní kaple Panny Marie zbořené v roce 1901.

Z hmotných nálezů zasluhuje zmínku útržky hedvábné tkaniny protkávané zlatými nitěmi s motivem labutě, které byly datované do poslední čtvrtiny 14. až počátku 15. století.

Průzkum v ploše nádvoří v roce 2016 odhalil pozůstatky základových zdí z různých fází přestaveb kláštera a nemocnice. Zatím se nepodařilo upřesnit nejstarší podobu kláštera, zpracování této fáze výzkumu stále probíhá. Na zkoumané ploše bylo zachyceno ve čtyřech řadách 39 kostrových orientovaných hrobů, které podle předběžného vyhodnocení spadají do vrcholného středověku a pravděpodobně náležely ke klášteru u sv. Jakuba.

Překvapením pak byl objev jámy vysekané až 1,2 m do skalního podloží a zasypané přibližně v polovině 10. století. V ní byla nalezena keramická nádoba, železná sekerovitá hřivna, množství rybích kostí a především břidlicová destička s rytinou mužské postavy nesoucí v levé ruce kříž, která sloužila zřejmě jako víko sakrália v oltářní desce.⁵⁰ Doklady jiného souvislého raně středověkého osídlení, pohřbívání, či jiných aktivit v ploše nádvoří zjištěny nebyly.

V závěrečné sezóně výzkumu v roce 2017 se pak archeologické práce soustředily na dvě nové suterénní místnosti a také na dohledy na různých

⁴⁹ O předběžných výsledcích výzkumu byly každoročně podány zprávy v periodiku *Přehled výzkumů*, viz DEHNEROVÁ, Hana – ŠLÉZAR, Pavel: *Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Křížkovského 10, č. p. 512, parc. č. st. 208, 29/2* (dále jen *Křížkovského 2016*). *Přehled výzkumů 57–2, 2016*, s. 294–300; DEHNEROVÁ, Hana – ŠLÉZAR, Pavel: *Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Křížkovského 10, č. p. 512, parc. č. st. 208* (dále jen *Křížkovského 2017*). *Přehled výzkumů 58–2, 2017*, s. 232–234; DEHNEROVÁ, Hana – ŠLÉZAR, Pavel: *Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Křížkovského 10, č. p. 512, parc. č. st. 208* (dále jen *Křížkovského 2018*). *Přehled výzkumů 59–2, 2018*, s. 259–261.

Výzkum proběhl v subdodavatelské spolupráci s Katedrou historie FF Univerzity Palackého v Olomouci, jejíž studenti archeologie na výzkumu absolvovali svou praxi, s Katedrou geologie PřF Univerzity Palackého v Olomouci a dále se společností Archaia Olomouc, o. p. s. a s Archeologickým centrem Olomouc, p. o.

⁵⁰ DEHNEROVÁ, P. – ŠLÉZAR, P.: *Křížkovského 2017*; ŠLÉZAR, P.: *Olomouc between*, s. 131.

místech stavenišť. V suterénu severního traktu bylo prozkoumáno dalších celkem 486 kostrových hrobů ze svatopetrského hřbitova.

Pod úrovní, do které zasahovaly hroby, se dochoval mladohradištní (950–1200) a mladší středohradištní (1. polovina 10. století) sídlištní horizont, jakož i pozůstatky pravěkého osídlení.⁵¹

Mezi nálezy z 10. až 11. století vynikají např. skleněné hladítko, přeslen z ovručské břidlice či zlomek kostěného udidla s rytou výzdobou severského stylu, které dokládají kontakty se severní i jižní Evropou. Zřejmě s církevním prostředím lze spojovat nálezy čtyř zlomků keramické střešní krytiny a jeden kostěný stilus z objektů datovaných do 10. století.⁵²

Během tří etap archeologického výzkumu (2015–2017) bylo v prostoru nádvoří a v suterénu budovy zachyceno minimálně 542 hrobů patřících ke kostelu sv. Petra. Přírodní podmínky k četnějšímu pohřbívání předurčily prostor severně od kostela s písčitým podložím a na něm ležícím kulturním souvrstvím. Jižně od kostela se rozprostírá plošina skalního návrší, hrobové jámy zde proto byly zasekány do skály nebo byly využity přírodní pukliny. Hroby nacházející se jižně od kostela byly bez milodarů, zemřelí byli ukládáni v jednotné orientované poloze na zádech. Doložen je pohřeb ženy s plodem, která zemřela při komplikovaném porodu.⁵³ Jen ojediněle byly nacházeny součásti oděvů, jako spínadla, přezky, korálky (obr. 8). Hroby severně od kostela byly v několika patrech nad sebou a vzájemně se porušovaly, celková mocnost zkoumané úrovně etážového hřbitova zde dosahovala přibližně 1,8–2 m.

Orientace hrobů kolísala, zemřelí leželi převážně hlavou k západu a nohama k východu, ale byly zjištěny i případy vychýlení k severu i k jihu. V průběhu antropologické analýzy jsou zjišťovány demografické údaje (věk, pohlaví zemřelých), ale i stopy různých nemocí, poškození kostí úrazy apod.⁵⁴ Zajímavý je doklad onemocnění syfilidou.

⁵¹ DEHNEROVÁ, P. – ŠLÉZAR, P.: *Křížkovského* 2018.

⁵² Náležům raně středověkých pálených střešních krytin z Olomouce bude věnována samostatná studie.

⁵³ ŠÍN, Lukáš – DEHNEROVÁ, Hana: *Novověký pohřeb ženy s dítětem – tafonomická analýza*. Ročenka 2018. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace, 2019, s. 226–234.

⁵⁴ Antropologickou analýzu ze všech etap výzkumu provádí Mgr. Lukáš Šín, Ph.D., z Archeologického centra Olomouc, p. o.

Obr. 8:

Souprava k uchycení nohavic – kruhová přezka a dva kroužky z hrobu 52, slitina mědi a olova s příměsí zinku.

1. Pohled na hrob 52 od jihu, foto Hana Dehnerová, 2015; 2. souprava po konzervaci, foto Anna Večeřová, 2015; 3. Vyobrazení možného způsobu nošení nohavic.

Převzato z: KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*. Praha 2001, s. 106.

V prostoru severně od kostela byl nejpočetněji zastoupen horizont novověkých (zejm. barokních) hrobů, u kterých bylo typické ukládání v rakvích, častá přítomnost devocionálií, případně součástí oděvu a ozdoby. Asi jen 5 % hrobů, a to v nejnižší úrovni hřbitovního horizontu, bylo zcela bez výbavy a velmi předběžně by se mohly zařadit do období vrcholného středověku. Naopak jižně od kostela horizont barokních hrobů chyběl, zjištěné hroby spadají do 14. až 16. století. V žádné části zkoumané plochy nebyla zjištěna přítomnost hrobů datovaných do raného středověku.

Během archeologických odkryvů byla také sledována úroveň geologického podloží i jeho charakter. V nádvoří jižně od kostela sv. Petra bylo podloží tvořeno různě navětralou kulmskou drobou a jeho úroveň se pohybovala kolem 0,4 m pod povrchem terénu. Ve vzdálenosti cca 9 m od jižního schodišťového rizalitu (tedy 30 m jižně od kostela sv. Petra) byl přibližně v linii V–Z

zjištěn poměrně prudký zlom skály, která byla v těchto místech „ohlazená“ erozí a klesala pod úroveň dva metry. Na severní straně u presbytáře a lodi kostela sv. Petra již nebyla zachycena kompaktní skála, ale silně navětralá rozpadlá droba a písek. Toto podloží klesalo k severu. V suterénu již bylo podloží tvořeno okrovým až žlutým pískem. Jeho povrch se nacházel až o 2,5 m níže oproti nádvoří.

4 Nálezy reliktních zděných konstrukcí kostela sv. Petra z let 2015–2017

Během archeologického odkryvu v letech 2015–2017 bylo v severní části nádvoří a v severním traktu budovy děkanátu odkryto celkem 39 zdív, některá z nich však přímo nesouvisela s budovou kostela sv. Petra. Vyhodnocení a datace zdí byla komplikována narušením původní stratigrafie v minulosti – většina zdív byla obnažena již zjišťovacími výkopy z počátku 20. století a z roku 1948 (viz výše).

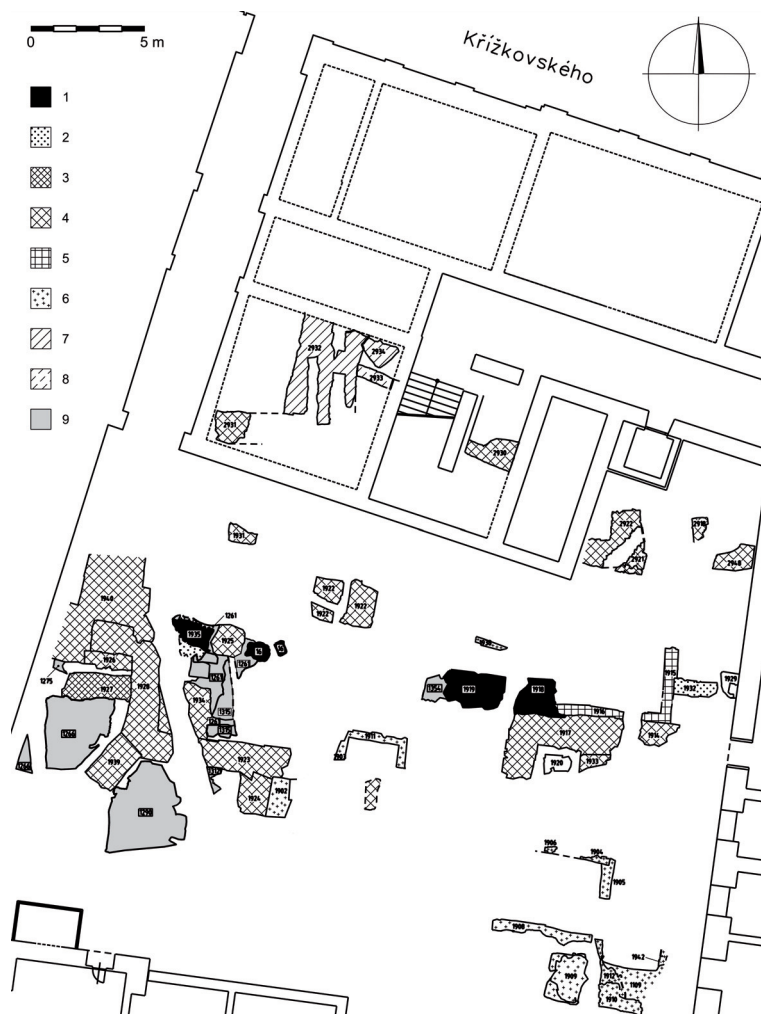
Při odkryvu půdorysu kostela v roce 2015 se ukázalo, že většina zdí se nachází v poměrně dobrém stavu, oproti zaměřeným reliktním zdím z roku 1948 však již nebyly některé z nich dochovány (jihovýchodní nároží lodi, část jižní zdi presbytáře i s opěrnými pilíři) nebo byly narušeny mladšími zásahy (např. severní strana presbytáře, středový pilíř). Naopak se vyskytla příležitost prozkoumat místa, která dříve odkrytá nebyla, zejména v místnostech severního traktu budovy děkanátu. Na nádvoří pak jihozápadní prostor uvnitř lodi a vnější plochu při jižní zdi lodi kostela (obr. 9).

Základové zdivo lodi kostela i presbytáře bylo kamenné, pojené pevnou vápennou maltou, a k doplnění byly jen velmi ojediněle použity zlomky cihel.⁵⁵ Síla zdíva se pohybovala od 1,2 do 1,4 m, jihozápadní nároží bylo v místě napojení s opěrákem zesíleno až na 1,5 m. Základy zdí spočívaly přímo na skále,⁵⁶ místy (u západního průčelí) byla základová jáma vyhloubena jen na kamenitou vrstvu nad podloží. Zdivo západního průčelí (č. 1928) a jižní obvodové zdi (č. 1923) bylo provázané, stavěné současně. Podobně došlo k provázání zdiva presbytáře s lodí na jižní straně chrámu (č. 1917). Tato provázanost v úrovni základů nasvědčuje tomu, že půdorys kostela byl vystavěn v jedné stavební fázi.

⁵⁵ Nahodilé zlomky cihel byly zaznamenány v západním průčelí. Stavebním materiálem byla kulmská droba, v malém procentu doplněná břidlicí nebo slépcem. Použitá malta byla většinou písčitá, místy více vápenná, šedobílá až béžová, s patrnými hrudkami vápna a s příměsí uhlíků, drobků cihel a malých oblázků.

⁵⁶ V linii jižní obvodové zdi lodi, kde bylo vlastní zdivo odstraněno, byly na několika místech zaznamenány zbytky malty přímo na skalním podloží.

Obr. 9:

Vyhodnocení stavebního vývoje kostela sv. Petra, zdiva odkrytá archeologickým výzkumem v letech 2015–2017.

Legenda: 1. románské konstrukce; 2. románské konstrukce hypoteticky; 3. gotické konstrukce, starší fáze; 4. gotické konstrukce, mladší fáze; 5. renesanční konstrukce; 6. renesanční konstrukce hypoteticky; 7. barokní konstrukce; 8. barokní konstrukce hypoteticky; 9. destrukce románské hradby; zdiva bez šrafov – časově neurčeno.

Zdivo č. 16 převzato z plánu K. Reichertové, viz obr. 6 (digitalizace Jan Grégr).

Také věž na západní straně (č. 1940) byla stavěna současně se západním průčelím. Síla zdiva základů věže byla 2,5 m, vnější rozměry základů po srovnání se staršími plány mohly dosahovat 7 × 9 m. Na jižní straně byla zaznamenána ještě mladší přízdívka, snad oprava (č. 1926). V místnosti plánované kavárny v budově děkanátu byl při rekonstrukci podlahy začištěn zbytek základového zdiva druhé mladší věže (č. 2932) vystavěné v osmdesátých letech 17. století na severní straně kostela. Od ostatních zdí se fundament lišil materiálovým složením i pojivem – kamenné zdivo bylo doplněno četnými zlomky cihel i maltou, která byla různorodá, místy více písčitá a béžová, místy více vápenná a bílá, celkově ale byla poměrně kvalitní a pevná. Nebylo možné zjistit vztah (spára, provázání apod.) k obvodové zdi lodi, která v těchto místech už nebyla zachována.

Výzkum odhalil i pozůstatky opěrného systému chrámu. Již dříve zkoumaný nárožní opěrný pilíř na jihozápadě (č. 1939) byl 2,3 m dlouhý při síle zdiva 1,3–1,4 m, mezi opěrákem a lodí byla zjištěna spára. Nově byl dokumentován opěrný systém jižní obvodové zdi lodi. S největší pravděpodobností ji podepíraly dva opěráky. Západní opěrák umístěný ve vzdálenosti 4,5 m od nároží měl dvě stavební fáze. Starší opěrný pilíř (č. 1924) byl dlouhý 1,7 m a široký 1,4 m a byl provázán s obvodovou zdí. K němu byl z východní strany později dozděná další opěrák (č. 1902) o stejné délce, široký 0,8 m s poněkud odlišnou maltou. K této stavební úpravě patrně došlo ze statických důvodů, neboť na jihovýchodní straně v těsné blízkosti opěráku byla skalní puklina, hluboká minimálně 2,4 m,⁵⁷ která byla využita k pohřbívání (obr. 10).⁵⁸ Zbytek druhého opěráku, vystupující z půdorysu lodi jižním směrem, se dochoval již pouze jako zbytek malty ležící na skále v délce 1,4 m a šířce 0,65 m. Na severní straně lodi kostela se opěráky nedochovaly, dají se ale analogicky k situaci na jižní straně chrámové lodi předpokládat.

Ze čtyř opěráků presbytáře, zdokumentovaných K. Reichertovou, zachytil výzkum v roce 2015 nejlépe dochovaný západně situovaný opěrák (č. 2922) na severní straně presbytáře, který byl propojen s obvodovou zdí presbytáře. Druhý z opěráků na severní straně kněžiště presbytáře byl doložen pouze torzálně (č. 2918). Obdobně torzálně se dochoval pozůstatek západního opěráku (č. 1933) na jižní straně presbytáře, taktéž propojený se zdí kněžiště presbytáře. Druhý z opěráků na jižní straně se již nedochoval vůbec.

Ve středu lodi byl umístěn pilíř s obdélným základem (č. 1922) o rozměrech 2,75 × 1,75 m, stavěný z lomového zdiva na maltu, která byla podobná

⁵⁷ Její pokračování jižním a východním směrem nebylo zjištěno, probíhal zde kolektor z padesátých let 20. století.

⁵⁸ Uloženo zde bylo v osmi patrech 25 zemřelých, z toho nejméně osm dětí.

Obr. 10:

Sonda S5/15, hroby v jámě využívající skalní puklinu mezi opěráky na jižní straně lodi kostela sv. Petra

Archiv NPÚ ÚOP v Olomouci – foto Hana Dehnerová, 2015.

pojivu obvodového zdiva. Naproti tomu dva menší pilíře (č. 1925, 1931) přibližně čtvercového půdorysu ($1,4 \times 1,4$ – $1,6$ m), umístěné v linii cca 2 až 2,5 m východně od západní obvodové zdi, měly ve zdivu i malou příměs zlomků cihel a jako pojivo bylo použita odlišná malta, bílá, kvalitní, pevná vápenná s příměsí štěrku a uhlíků. Tyto dva menší pilíře patrně nesly kruchtu. Stejná malta i charakter zdiva pak byly zjištěny u torza v jihozápadním rohu lodi (č. 1934). Toto zdivo čtvercového půdorysu ($2,2 \times 2,3$ m) nebylo provázáno s obvodovým zdivem, ani jeho pata nebyla ve stejné hloubce, ale spočívala na kamenité destrukci, nikoliv na skále. Mohlo by se jednat o základ pro schodiště současný s oběma pilíři kruchty.

V interiéru kostela došlo k odkryvu pozůstatků tří renesančních (?) hrodek z cihlového zdiva (č. 1903, 1921, 1938). Na dvě z nich narazil už předchozí výzkum z roku 1948. Cihlové zídky byly poměrně nekvalitní, zděné z jinak nepoužitelných poškozených cihel a dlaždic (zlomky, deformované tvary). Jedna hrobka se nacházela přibližně v ose lodi, blíže k presbytáři, druhá, dochovaná lépe, byla při jižní zdi lodi⁵⁹ a severně od ní se nacházelo torzo nároží třetí hrobky. Pro úplnost dodejme, že byly odkryty také pozůstatky renesanční krypty v presbytáři, vykopané a zaměřené v roce 1948.⁶⁰

Nemůžeme se bohužel vyjádřit k úpravě povrchu podlahy kostela – zemina byla v prostoru lodi již v minulosti odtěžena až na skalní podloží, případně hloubka výkopů nedosáhla úrovně podlahy. K. Reichertová sice uvádí nález torza dláždění podlahy kostelní lodi z červeně vypálených dlaždic ($12 \times 5,5$ cm, $12 \times 4,5$ až 5 cm), domníváme se však, že mohlo jít spíše o zbytek vydlaždění hrobky – jednak podle pravidelného tvaru dláždění,⁶¹ ale i podle srovnání výškových úrovní podlahy, skály a dalších zbytků hrodek zděných z cihel, které jsou patrný na fotografiích.⁶²

⁵⁹ Její vnitřní rozměry činily $1 \times 2,3$ m, hloubka dosahovala 0,8 m a byla částečně zasekaná do skalního podloží, jehož povrch ale nebyl upraven.

⁶⁰ REICHERTOVÁ, K.: *Komenium*.

⁶¹ Viz REICHERTOVÁ, Květa: *Olomouc-město. Olomouc. Rajský dvůr; zahrada za presbyteriem; přízemí budovy bývalého kapitul. děkanství; zahrada za kapitul. děkanstvím. Nálezová zpráva (dále jen *Rajský dvůr*)*. Dokument M-TX-201601919. Archeologický ústav Brno. Praha 1950. In: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201601919> [cit. 14. 6. 2020], tab. 15, negativ č. 4656.

⁶² Tamtéž, tab. 13, negativ č. 4653.

Obr. 11:

*Pohled na část románské hradby (zede č. 1919) od západu.
Archiv NPÚ ÚOP v Olomouci – foto Hana Dehnerová, 2015.*

Obr. 12:

*Pohled na část románské hradby (zede č. 1935) od západu; vpravo hroby H44
a H46, zahloubené do destrukce hradby.
Archiv NPÚ ÚOP v Olomouci – foto Hana Dehnerová, 2015.*

Na dvou místech bylo zaznamenáno druhotné použití architektonických článků. Do vnější lící strany základového zdiva lodi mezi západní věží a nárožním opěrákem byly zazděny tři opracované kameny, zřejmě původně kvádríky, z toho dva ze spongilitu a jeden z hrubozrnného pískovce.⁶³ Další kamenické prvky byly zasazeny do vnitřní strany severní obvodové zdi presbytáře, v místech naproti západnímu opěráku (č. 2922). Jednalo se o dva profilované a nátěrem opatřené zlomky, které byly identifikovány jako zbytky vertikálních prutů z gotických kružbových oken, případně i kružeb samých. Podle profilace by je bylo možné časově zařadit do průběhu 14. až 15. století.⁶⁴ Fragmenty byly do zdiva zasazeny v souvislosti s vyzdívkou při budování renesanční krypty. Jednoznačně to dokládá stratigrafická situace z roku 2015 a dokumentace z roku 1948.

5 Kamenná románská hradba a ostatní zděné konstrukce

Zcela odlišný charakter než výše uvedená zdiva patřící ke gotickému půdorysu kostela sv. Petra mělo několik zdí situovaných v lodi kostela. Některých si povšimla již v roce 1948 K. Reichertová, ale do celkového vyhodnocení kostela je nezahrnula.⁶⁵ Jedná se o zdiva z lomového kamene č. 1918, 1919 a 1935, která měla totožný charakter, včetně použité malty.

Vyzděná byla z kamenných bloků droby větších rozměrů (kolem 30–50 cm; ve zdi č. 1935 převažuje velikost kolem 20 cm) pojených drolivou, chudou vápennou, či spíše jen písčitou „maltou“ (hrubší říční písek s ojedinělými malými oblázky) žluté barvy s drobkami a malými fragmenty uhlíků, hrudkami vápna, úlomky škeblí a mušlí, která se lišila od pojiva všech ostat-

⁶³ Velikost: 34 × 22 cm, 31 × 16 cm, 27 × 11 cm.

⁶⁴ Za určení a konzultaci děkujeme Mgr. Tomáši Vítkovi z NPÚ, ÚOP v Olomouci.

⁶⁵ O zdech se zmiňuje v deníku výzkumu z roku 1948, který je přílohou nálezoové zprávy o výzkumech v Olomouci vypracované v roce 1950. Jednu zeď původně označila jako dělicí příčku mezi lodí a presbytářem a uvádí, že zdivo má malou soudržnost (s. 19). Patrně ji lze ztotožnit se zdí č. 1918 odkrytou v roce 2015. Další lomové zdivo nepravidelného tvaru odkryla v části lodi při západním průčelí „blíže středu lodi, nedaleko objeveného pilíře“ (s. 20). V deníku naznačuje, že by mohlo jít o základ původní románské stavby, v nálezoové zprávě ani v publikovaném článku již o tomto zdivu nepíše. Šlo patrně o torzo zdiva na plánu 112/33, řez A–A' označeném č. 16, „zbytek lom. zdiva na rostlé skále“. Toto zdivo v roce 2015 již nebylo dochováno, zůstaly pouze stopy žluté malty na skále z východní strany pilíře č. 1925. Zdivo, označené v roce 2015 číslem 1919, na kterém byly v roce 1948 zjištěny dva kostrové hroby, není v deníku ani v nálezoové zprávě popsáno vůbec, ačkoliv na plánu č. 112/34 je zakresleno a vyšrafováno jako zdivo gotické. Viz REICHERTOVÁ, K.: *Přemyslovský hrad*, s. 60–67, 73; Táž: *Komenium*; Táž: *Rajský dvůr*.

ních zdí. Zdi č. 1918 a 1919 tvořily původně jeden celek, který byl rozdělený výkopem pro kanalizaci (obr. 11). Toto orientované zdivo bylo situováno ve východní části lodi a pokračovalo východním směrem, kde bylo porušeno vestavěnou cihlovou kryptou. Na jižní straně k němu přiléhala jižní zeď presbytáře, oddělená výraznou spárou. Celková délka zdi dosahovala 4,6–5,5 m, šířka v koruně činila 1,3 až 1,6 m a na jižní straně se směrem k patě zužovala na 1,2 až 1,4 m. Zda šlo o jižní líc, nebylo možno vzhledem k absenci původních uloženin zjistit, je to ale pravděpodobné. Severní líc byl nepravidelný a zachoval se jen v nízké výšce. Pata zdi spočívala na skalním podloží, dochovaná výška se pohybovala mezi 0,20 až 0,70 m.

Nad zdi č. 1919 byly v roce 1948 zjištěny dva hroby,⁶⁶ další čtyři pak byly odkryty v roce 2015 severně od ní. Pokračování linie zdiva západním směrem patrně narušily další hroby, jak naznačují úpravy skalního povrchu (prohlubně a záseky), na kterém se v délce cca 0,8 m ještě dochovaly stopy žluté malty. Z nálezové situace vyplývá, že zdiva č. 1918 a 1919 jsou jednoznačně starší než krypta i gotické zdivo presbytáře petrského chrámu. Také dva velké kamenné bloky se zbytkem nalepené stejné žluté malby, které se nacházejí v presbytáři a mají délku 1,9 m a šířku 0,6–0,7 m, by mohly se zdívy č. 1918 a 1919 souviset; jde zřejmě již o destrukci v druhotné poloze. Další zdivo spojené identickou žlutou písčitou maltou (č. 1935) se nacházelo 10,6 m západně, mezi západním průčelím a základem pro jižní pilíř kruchty. Toto zdivo bylo maltou spojené jen částečně, jeho jižní část byla tvořena nasucho naskládanými kameny (statická vyrovnávka?) a byla porušena mladšími hroby (obr. 12). Šířka zdi byla proto měřitelná jen částečně, činila minimálně 1,0–1,1 m, v nejširším místě snad až 1,7 m, délka dosahovala 1,8 m. Na východě bylo zdivo č. 1935 porušeno patrně při stavbě pilíře kruchty, vztah k západnímu průčelí kostela (č. 1928) na západě nebylo možno zjistit kvůli recentnímu výkopu. Pata zdi nebyla výzkumem odkryta, měřitelná výška byla minimálně 0,6 m. Východně od jižního pilíře pro kruchtu bylo v roce 1948 zakresleno torzo zdiva (č. 16) sestávající ze dvou bloků, které je zachyceno i na dobových fotografiích.⁶⁷ I když jsou snímky pouze černobílé, je na nich patrný podobný charakter zdiva jako u zdi č. 1935 a je tedy možné předpokládat, že se jednalo

⁶⁶ V deníku výzkumu K. Reichertová uvádí z jednoho hrobu nález malého kalichu, dvou kroužků z bronzu a železného předmětu, viz REICHERTOVÁ, K.: *Rajský dvůr*, s. 14. Mohlo by se tedy jednat o kněžský hrob, srov. např. UNGER, Josef: *Pohřbívání v šestnáctém století*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 49, 2002, s. 44–45; Týž: *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století*. In: MALINA, Jaroslav (ed.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*, 9, Brno 2002, s. 74–76.

⁶⁷ Např. tab. 1, negativ č. 4620; tab. 3, negativ č. 4621; tab. 21, negativ č. 4654, 4655. REICHERTOVÁ, K.: *Rajský dvůr*; viz též pozn. 13.

o její pokračování. Jednoznačně to dokládají zbytky žluté malty o rozsahu $0,5 \times 0,5$ m dokumentované na skalním podloží v místech zdi č. 16.

Můžeme tedy shrnout, že v interiéru gotického kostela sv. Petra bylo objeveno starší, svým charakterem románské, zdivo tvořící linii o délce minimálně 17,7 m a šířce přibližně 1,6 m.⁶⁸ Kvůli absenci raně středověkých hrobů a příslušných dobových milodarů (např. záušnic) být i v druhotných pozicích, lze zdivo spojovat se světským prostředím. Vzhledem k šířce zdiva, lineárnímu průběhu a umístění na vnější okraj v raném středověku soustavně osídlené plochy, se jedná o pozůstatek původní románské kamenné hradby na Předhradí. Relikt zdiva hradby o šířce 1,4 m, pojený obdobnou pískitou maltou a datovaný do 12. až počátku 13. století, byl zjištěn v roce 2012 při výzkumu u kostela P. Marie Sněžné na Předhradí.⁶⁹ Taktéž hradební zeď o šířce 1,4 m a zdivo tzv. Juliánské věže z Nového hrádku v místech pozdějšího olomouckého fojtství na Michalském návrší byly pojeny identickou žlutou pískitou maltou.⁷⁰

Po požáru katedrály sv. Václava a přilehlé část hradu roku 1204 nechal Přemysl Otakar I. v letech 1204–1207 postavit i novou kamennou hradbu kolem akropole na Václavském návrší.⁷¹ Zároveň byla někdy v letech 1204–1212 vystavěna kamenná hradba také na Předhradí a paralelně s těmito stavebními aktivitami došlo k vybudování Nového hrádku na Michalském návrší zmiňovaného roku 1213.⁷²

V prostoru jihozápadního nároží kostela sv. Petra, jižně od zdiva č. 1935, byla na různých místech v ploše asi 11×10 m zjištěna kamenná destrukce promísená s uloženinou stejného charakteru, jako bylo pojivo výše uvedené románské hradby. Jednalo se o různě promísené vrstvy s různou četností a velikostí kamenů, s větší či menší přítomností žlutého písku se zrnky vápna, uhlíků a škeblí, místy s mezivrstvou tmavě hnědošedé písčitojílovité hlíny. S největší pravděpodobností šlo o destrukci a planýrku nadzemní části zdiva románské hradby, z níž se dochovaly už jen výše uvedené základy (č. 1918, 1919, 1935). Do této destrukce a na ní byla vestavěna jak zeď č. 1927, tak i zdi

⁶⁸ Dataci zdiva do románského období podporují i nálezy keramiky. Z vrstvy č. 1299 vedle zdi 1935 pochází výduť většího hrnce s příměsí grafitu ze 12.–13. století. Výduť hrnce je pokryta maltou.

⁶⁹ ŠLÉZAR, P.: *Archeologický výzkum*, s. 103–104, 118.

⁷⁰ ŠLÉZAR, Pavel – FALTÝNEK, Karel – ZLÁMAL, Tomáš: *Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)*. Na Hradě č. 5, č. p. 245, parc. č. st. 654, 185. Přehled výzkumů 60–2, 2019, s. 289–293.

⁷¹ CDB II, č. 66, s. 61–62.

⁷² CDB II, č. 106, s. 101. Olomoucké vévodství Přemysla Otakara I. trvalo až do roku 1212, srov. BISTRICKÝ, J.: *c. d.*, s. 102–103; WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. 2. vyd. Praha 2019, s. 92, 129, 133, 136, 163–164, 182.

gotické fáze kostela sv. Petra a byly do ní zapuštěny i hroby (obr. 13). Na základě nálezů keramiky v destrukci lze datovat ubourání románské hradby v tomto prostoru do druhé poloviny 13. století.⁷³

Obr. 13:

Hroby zahloubené do destrukce hradby, pohled od jihovýchodu.

Archiv NPÚ ÚOP v Olomouci – foto Hana Dehnerová, 2015.

V blízkosti základů kostela sv. Petra byla rozpoznána i další zdiva, která přímo s budovou chrámu nesouvisí nebo je jejich vztah nejasný. Zejména k torzu kamenné zdi v presbytáři (č. 1929) se nelze bez stratigrafických souvislostí vyjádřit. Pata zdi nestála přímo na skalním podloží, ale asi 0,4 m nad

⁷³ V destrukci románské hradby byly kromě starších reziduálních zlomků keramiky s příměsí grafitu objeveny ojedinělé zlomky z druhé poloviny 13. století (inv. č. 28/15-1261/1 – výdut s příměsí slídy, 28/15-1266/5 – římsovitý okraj redukčně pálené tzv. kolonizační keramiky, výdutě redukčně pálené a ostatní kolonizační keramiky: 28/15-1199/1, 3–5, 28/15-1312/1, 28/15-1338/7. Z hrobových jam pochází již fragmenty oxidačně pálené tzv. krupičkové keramiky 14. století (28/15-1266/1). Pod destrukcí zdi se nacházely ojedinělé zlomky raně středověké keramiky 10.–12. století (např. z vrstev 1310, 1337, 1338, 1339 a 1346). Ke keramice např. BLÁHA, Josef – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika: *Slavnostní keramika*. In: H. SEDLÁČKOVÁ (ed.): *Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*. Olomouc 1998, s. 15–18; ŠLÉZAR, Pavel – FALTÝNEK, Karel: *Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty*. Přehled výzkumů 60–2, 2019, s. 161–199, cit. s. 189.

ním, v mezivrstvě byla přítomna lidská stehenní kost, snad pozůstatek hrobu. V roce 1948 byla odkryta ve větším rozsahu a v plánu označena jako zdivo gotické, avšak bez bližšího popisu.

Další relikt kamenného zdiva ($0,85 \times 1,20$ m; č. 1920) byl zjištěn mezi opěráky na jižní straně presbytáře. Od jihu byl ubourán, původně měl téměř čtvercový půdorys (viz obr. 9). Snad mohlo jít o podstavec sochy nebo jinak funkčně neurčitelný prvek.

Na opačné straně kostela, před západním průčelím, byla odkryta orientovaná kamenná zeď (č. 1927), která byla poměrně nestabilní, protože jako pojivo byla použita velmi špatná písčítá, našedlá malta. Zdivo bylo dochováno ve výšce 0,8 m, délce 2,5–3 m, šířka se pohybovala mezi 1–1,2 m, líce byly nepravidelné a zejména jižní líc směrem k patě ustupoval. Na východní straně, u líce západního průčelí kostela, byla zeď č. 1927 částečně vylámana, ale zacházela pod průčelí, které bylo vystavěno na ní a je tedy mladší. Zároveň však byla zděná konstrukce č. 1927 zapuštěna do vrstvy č. 1266 (zplanýrovaná románská hradba), jedná se tedy o zdivo gotické, ale starší než vlastní kostel sv. Petra.

6 Kaple sv. Šebestiána a Rocha

Na historických plánech z 18. století je zakreslena menší církevní stavba s polokruhovým závěrem přiléhající z jihu k presbytáři kostela sv. Petra (obr. 3, 4). Existence této v literatuře nikde blíže nepopsané stavby dala již na počátku výzkumu podnět k úvahám, zda nejde o hledaného staršího raně středověkého předchůdce gotického kostela sv. Petra. Provedená geofyzikální prospekce potvrdila přítomnost zdiv a zasypané původně zahloubené prostory.⁷⁴ V místech anomálie byl proto realizován archeologický odkryv. Výzkumem byla opravdu odhalena zasypaná podzemní prostora potvrzující přítomnost zděné stavby (obr. 14).

⁷⁴ Moník, Martin: *Geofyzikální prospekce v ulici Křížkovského v Olomouci*. Olomouc 2015 (nepublikovaná zpráva).

Obr. 14:

Pozůstatky krypty a základového zdiva kaple sv. Šebestiána a Rocha, pohled od východu.

Archiv NPÚ ÚOP v Olomouci – foto Hana Dehnerová, 2015.

Prostora, zasekaná do skály, byla dělená příčkou zděnou z kamene⁷⁵ na dvě místnosti. Západní místnost měla obezděné stěny kamenným zdivem s nepatrnou příměsí cihel pojeným kvalitní bílou vápennou maltou. Na svislé zdivo ve výšce 0,90–0,96 m navazoval náběh na cihlovou klenbu.⁷⁶ Rozpětí klenby (šířka místnosti) bylo 3,2–3,3 m, výšku klenby nebylo možné určit. Podle odsazení přibližně v polovině měřitelné délky jižní zdi a dvou různých úrovní paty klenby se můžeme domnívat, že měla dvě hodnoty. Měřitelná délka západní místnosti byla 4,4 m. Podlaha byla patrně jednoduchá – srov-

⁷⁵ Délka příčky 1,5–1,8 m, síla zdi 0,4 m. Ve zdivu se ojediněle nacházely i zlomky dlaždic.

⁷⁶ Jeden až dva řádky cihel. Rozměry cihel: 28 × 13,5–14 × 5 cm.

naná skála politá maltou o síle 2–5 cm.⁷⁷ Na stěnách se dochovaly zbytky vápenné omítky na příčce se stopami po úpravách hřebenem. Východní místnost mohla být zkoumána jen omezeně, byla více porušená. Odkrytá byla v délce 2,6 m, její šířka mohla dosáhnout až 4,75 m. Dno (upravená skála) se nacházelo opět v úrovni 1,4 m pod povrchem. Další zdíva byla odkryta jižně od krypty a už jen velmi torzálně, nejspíše souvisela s nadzemní budovou. Za zmínku stojí, že základy porušily kostrový hrob (H23).

Domníváme se, že tato stavba se zaklenutým prostorem částečně zapuštěným pod povrch terénu (krypta) byla samostatně stojící hřbitovní kaplí (karnérem), kdy dolní prostor sloužil k pohřbívání i jako ossarium a horní podlaží jako bohoslužebný prostor. Bohužel, stratigrafická situace i stav dochování zdív neumožnily stavbu s jistotou datovat. Zřejmě mohla být vybudována v renesanci, či baroku. V matrice svatopetrské farnosti z let 1667–1753 se podařilo najít záznamy o pohřbech v kryptě svatých Šebestiána a Rocha.⁷⁸ Mohlo by tedy jít o zasvěcení samostatné kaple s kryptou (vybudované snad v souvislosti s některou „morovou“ epidemií), se kterou by se dal učiněný objev ztotožnit. Krypta byla zasypana v době zrušení kostela sv. Petra v závěru 18. století a později ještě došlo k jejímu narušení výkopem pro kanalizaci (počátkem 20. stol.).⁷⁹

7 Rekonstrukce podoby gotického kostela sv. Petra

Při rekonstrukci gotické podoby kostela sv. Petra jsme vycházeli z několika zdrojů. Základem byla dokumentace z archeologického výzkumu v roce 2015 a 1948 se zohledněním zákresu půdorysu z počátku 20. století.⁸⁰ K doplnění vizualizace byly využity známé veduty Olomouce, na kterých je kostel

⁷⁷ Úroveň podlahy se nacházela v hloubce 1,4 m pod povrchem v době výzkumu.

⁷⁸ Za upozornění děkujeme Bc. Tomáši Jelínkovi. Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, Olomouc, římskokat. f. ú., Sv. Petr a Pavel, inv. č. 5569. In: http://digi.archives.cz/da/PaginatorMedia.action?rowTxt=320&_sourcePage=9RE-Bd2wh4u6dsf0SPiWfWWVvAFmpnk7Et7JLASwW220fxqkjlvy62gLzZ112L_dWymoJ9-BU-WMYl6_fXXHZ4Tive3LDc3D4QSV-djb-8EC8%3D&__fp=rKar-khtRX7FqSFu47tOITIAO-9OAAIyYXaebGramCTbh2HareUNLjmigqvXQFpY [cit. 15. 3. 2016].

⁷⁹ V zásepech byl nalezen jeden románský spongilitový zlomek, fragment gotického klenebního žebra z druhé poloviny 13. století a desítky profilovaných polychromovaných zlomků architektonických článků (římso?) z období renesance. Spongilit (jemnozrnný křemičito-vápenatý slínovec) je typickým stavebním kamenem olomouckých románských a raně gotických staveb. Za konzultaci děkujeme Mgr. Janě Hrbáčové z Muzea umění Olomouc.

⁸⁰ Převod terénní dokumentace do digitální podoby, soutisky historických plánů i výsledný půdorys podle podkladů autorů provedl Jan Grégr z NPÚ, ÚOP v Olomouci, pomocí programu MicroStation® V8 verze 05.02.35 Windows x86 firmy Bentley Systems.

zachycen.⁸¹ Z archeologických zjištění vyplývá, že se jednalo o kostel s lodí téměř čtvercového půdorysu. Centrální pilíř dokládá, že loď byla zaklenutá. Dva menší pilíře před západní průčelní zdí uvnitř lodi, stejnoměrně vzdálené od středového pilíře, patří ke kruchtě nesené třemi oblouky se schodištěm na jihozápadní straně. Presbytář se dvěma klenebními poli byl ukončen polygonálním závěrem.⁸² V ose západního průčelí se nacházela hranolová věž čtvercového půdorysu. Stavba byla zajištěna opěrným systémem tvořeným kolmými i diagonálními opěráky. Délka lodi⁸³ činila 18 m, šířka 15,6–15,8 m; šířka presbytáře 9,2–9,4 m, délka neměřitelná.

Na obr. 9 jsou vynesena veškerá zdiva odkrytá v letech 2015–2017. Dále bylo do plánu zakresleno zdivo č. 16 odkryté v roce 1948 (viz výše). Na základě stratigrafických souvislostí, terénních pozorování a charakteru zdív byl rozfázován jejich chronologický vývoj a vyznačen dle metodiky stavebně-historického průzkumu.⁸⁴ Zdiva náležící gotické fázi kostela sv. Petra (tedy bez renesančních krypt a barokní věže na severní straně) byla srovnána s půdorysem zaměřeným v roce 1948 (obr. 6) a využita pro vytvoření idealizovaného gotického půdorysu kostela sv. Petra (obr. 15). Tato zdiva jsou vyznačena světlou šedou. Podle plánu publikovaného v roce 1905 (obr. 5) byl rekonstruován závěr presbytáře. Poněkud problematické zakreslení východní strany kostela neumožňuje přesnou rekonstrukci, základy byly vytrhány při stavbě suterénu současné budovy a zakreslení není zcela přesné.⁸⁵ Jisté však je, že presbytář měl polygonální závěr s opěráky. Na obr. 15 jsou také vynesena starší zdiva zjištěná v lodi kostela (tmavá šedá), která spojujeme s románskou hradbou, čárkovaně pak její předpokládaný průběh. Její zalomení a pokračování severovýchodním směrem vychází z faktu, že na plánu z roku 1905 vede od presbytáře na severovýchod nápadně předimenzovaná zeď (síla cca 3,2 m). Je možné, že tehdejší autor nemusel rozlišit více různých zdí a jako jeden objekt zakreslil jak hřbitovní zeď,⁸⁶ tak i základy hradby (s věžicí?).

⁸¹ Prostorovou rekonstrukci provedl Akad. arch. Jan Velek z Brna, děkujeme mu touto cestou za ochotu a cenné připomínky.

⁸² REICHERTOVÁ, K.: *Přemyslovský hrad*, s. 73; RICHTER, V.: c. d., s. 65.

⁸³ Měřeny vnější vzdálenosti základového zdiva.

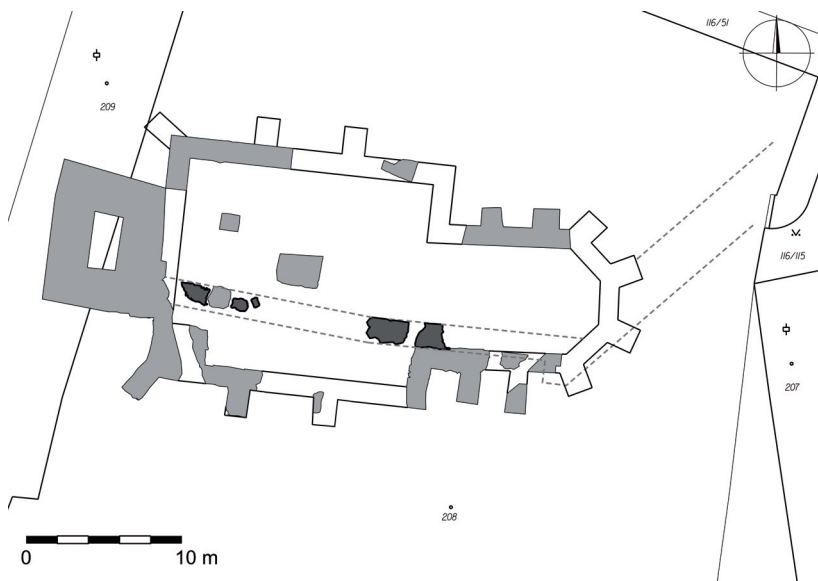
⁸⁴ BERÁNEK, J. – MACEK, P. (ed.): *Metodika stavebněhistorického průzkumu*. Praha 2015.

⁸⁵ Například vnitřní zalomení severní zdi presbytáře je na plánu z roku 1905 zakresleno v prostoru nádvoří, ale oba pozdější výzkumy prokázaly rovnou linii bez zalomení, které se tak muselo nacházet až dále na východ.

⁸⁶ Parcelní hranici se hřbitovní zdí dokládají dobová vyobrazení (např. plán z roku 1742, obr. 3). Stojící hřbitovní zeď zachycuje snad ještě ve třicátých letech 19. století stabilní katastr, viz ZÁHORKA, J. – ČEVONOVÁ, J.: c. d., s. 215.

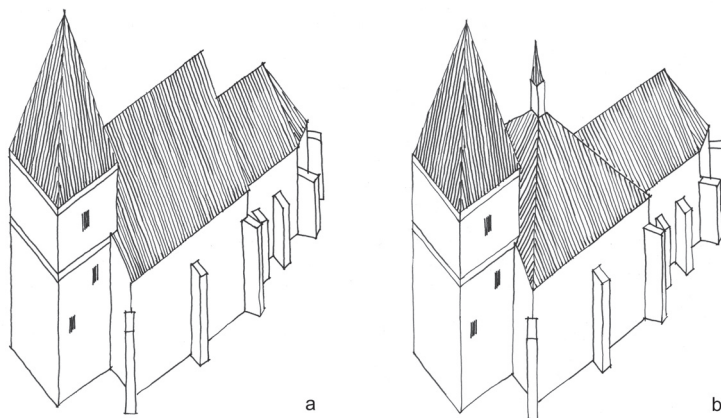
Na základě rekonstruovaného půdorysu byl vytvořen Akad. arch. Janem Velkem prostorový model kostela sv. Petra (obr. 16). Protože se jedná o stav před prvním známým zobrazením kostela z konce 16. století, není samozřejmě jisté, jakou podobu mohlo mít zastřešení středověkého kostela. Jak uvádíme výše, na vedutách se poněkud nejasně objevuje nad lodí kostela střecha stanová, ale i sedlová. Některé veduty mohou odrážet starší stav nebo např. provizorní zastřešení. U kostela sv. Petra se obecně předpokládá zastřešení lodi stanovou (jehlanovou) střechou doloženou s jistotou od devadesátých let 17. století (viz výše). Zastřešení stanovou konstrukcí by podporoval jak téměř čtvercový půdorys lodi, tak i fakt, že v Olomouci stály další dva kostely se stanovou střechou, v případě kostela Neposkvrněného Početí Panny Marie a sv. Bernardina pocházející již ze třetí třetiny 15. století.⁸⁷ K roku 1455 je doložen úmysl opravy střechy kostela sv. Petra po požáru.

Obr. 15:

Rekonstrukce půdorysu gotické fáze kostela sv. Petra na základě dochovaných pozůstatků zdí odkrytých v letech 1900, 1948 a 2015–2017 (šedě). Vyznačení zjištěného (tmavě šedě) a předpokládaného (linie přerušovanou čarou) průběhu románské hradby (digitalizace Jan Grégr).

⁸⁷ S dosud zachovaným krovem. Za upozornění děkujeme Mgr. Ondřeji Belšíkovi z NPÚ, ÚOP v Olomouci.

Obr. 16:

Prostorová rekonstrukce gotického kostela sv. Petra, varianta se sedlovou (a) a stanovou (b) střechou.

Autor: Akad. arch. Jan Velek, 2020.

8 Závěr

Kostel svatých Petra (a Pavla), jako nejstarší v pramenech jmenovaný olomoucký kostel a spolu s dalšími zbořený v důsledku josefinských reforem, vzbuzoval vždy zájem badatelů. Jeho odstranění dnes vyvolává řadu odborných otázek, jednou z nich bylo i přesné situování nejstarší románské svatyně. Povědomí o existenci kostela svatého Petra samozřejmě přetrvávalo nejenom v názvu Petrského návrší, ale také díky jeho zakreslení v plánech 18. století nebo zobrazení na vedutách města. Proto byla při stavbě budovy Elisabethina v letech 1901–1902 věnována pozornost archeologickým nálezům učiněným při demolici budovy Zemské nemocnice (dřívější klášter). V roce 1905 došlo i k publikování na svou dobu poměrně přesného zákresu odkrytých zdí kostelů sv. Petra a sv. Jakuba či kaple Panny Marie. Prozkoumání pozůstatků katedrálního petrského kostela, spojeného s obnovením moravského biskupství, bylo výzvou pro pražský Státní archeologický ústav. V roce 1948 odkryla Květa Reichertová pod vedením Jaroslava Böhma severní a jižní základ presbytáře včetně opěrných pilířů. Z lodi byl prozkoumán neúplný průběh jižní strany s nárožním opěrným pilířem na jihozápadě, dále byla odkryta klenutá cihlová renesanční krypta v prostoru presbytáře

a západní věž, doložená sondou i v sousední budově Křížkovského 8. Oproti plánu z roku 1905 navíc výzkum doložil přítomnost středověho pilíře a pilířů pod kruchtou a zachytil i další detaily, jako zdivo jižně od věže, cihlové hrobky a blíže nepopsaná zdiva v prostoru lodi.

V souvislosti s rekonstrukcí budovy děkanátu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci proběhl v letech 2015–2017 v celém areálu rozsáhlý archeologický výzkum pod vedením Hany Dehnerové a za koordinace Pavla Šlězara z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci. Výzkum mimo jiné odkryl gotický půdorys kostela sv. Petra i s přilehlým hřbitovem čítajícím minimálně 542 hrobů. Chrám s lodí téměř čtvercového půdorysu byl zaklenutý klenbou podepřenou středovým pilířem. Dva menší pilíře před západní průčelní zdí uvnitř lodi nesly kruchtou se schodištěm na jihozápadní straně. Presbytář byl ukončen polygonálním závěrem. V ose západního průčelí se nacházela hranolová věž čtvercového půdorysu. Stavba byla zajištěna opěrným systémem tvořeným kolmými i diagonálními opěráky (šikmé opěráky přizděny na spáru). Rekonstruovaná stavba měla délku lodi 18 m a šířku 15,8 m. Šířka presbytáře byla 9,4 m, jeho délka mohla být přibližně 11,5 m. Západní věž měla rozměry 7 × 8,5–9 m. Výzkum z let 2015–2017 nově odkryl samostatně stojící hřbitovní kapli s kryptou sv. Šebestiána a Rocha. V místech kostela procházela původně románská kamenná hradba vystavěná Přemyslem Otakarem I. někdy mezi lety 1204–1212.

Jednoznačné popření přímé prostorové kontinuity (před-)románského katedrálního kostela sv. Petra s gotickým chrámem v areálu současného děkanátu FF UP na Křížkovského 10 nutně podněcuje úvahy o podobě a lokalizaci původní raně středověké svatyně. Uložení čtveřice románských olověných plaket s vyobrazením evangelistů pod opěráky závěru presbytáře vyjadřuje snahu o zachování kontinuity z pohledu církevní tradice. Zároveň svědčí o tom, že podoba původního staršího kostela musela být založena na pravoúhlém půdoryse a raně středověký kostel zjevně musel být po svém zrušení a translaci na nové místo zcela zbořen.⁸⁸ Důvodem celé komplikované translace kláštera augustiniánek a kostela sv. Petra mohla být opět spojitost s nastalou situací na Václavském návrší, která se do osudů kostela sv. Petra promítla již v letech 1141 a 1207. Řeholnice byly někdy od let 1207–1213 usazeny u původního (před-)románského kostela sv. Petra. Přesun augustiniánek lze datovat do let 1267–1268.

⁸⁸ Údaj o existenci raně středověké kaple sv. Klimenta u kostela sv. Petra je Bočkovým falzem (CDM I, č. 127, s. 112–113); ŠEBÁNEK, Jindřich: *Moderní padělky v mor. diplomatárii Bočkově do r. 1306*. Časopis Matice moravské, 60, 1936, s. 27–28, 455–499. Za informaci děkuje me PhDr. Simoně Jemelkové z Muzea umění Olomouc.

V roce 1265 postihl katedrálu sv. Václava rozsáhlý požár a biskup Bruno následně zahájil rozsáhlou přestavbu katedrály do gotické podoby. Důvodem byly i snahy o zřízení olomouckého arcibiskupství. Pravděpodobně se požár či přestavba katedrály dotkly i biskupské rezidence, která stávala od časů biskupa Roberta někde v prostoru za východním závěrem baziliky.⁸⁹ Dočasná neobyvatelnost biskupského domu asi přinutila biskupa Bruna ze Schauenburku, aby razantně přestavěl bývalý dům prvních biskupů (tehdy zřejmě klášter augustiniánek), který byl jádrem biskupského dvorce s kostelem sv. Petra na Předhradí.⁹⁰ S tím ovšem nutně souvisel i přesun konventu augustiniánek na nové místo. Na Předhradí však panovala velmi stísněná situace a nedostávalo se patřičných stavebních míst. Kromě církevních staveb (kostel P. Marie, kostel neznámého zasvěcení na Wurmově ul.) se za biskupa Roberta začali jednotliví kanovníci postupně usazovat ve vlastních dvorcích na Předhradí a zřejmě tu působila i početná složka řemeslníků a kupců.⁹¹ Rozmístění kanovnických rezidencí na okraji osídleného prostoru Předhradí (Křížkovského ulici) potvrzuje předpoklad, že v momentu návratu kanovníků na Předhradí panovala značná nouze o stavební pozemky. Biskup tedy zřejmě dosáhl toho, že byl ve druhé polovině 13. století zbořen dotčený úsek románské hradby, aby se uvolnil nevyužívaný prostor plátů u jihovýchodního okraje skalního srázu Petrského návrší. V místech dosud nezastavěného plátů na okraji Petrského návrší byl vybudován nový církevní areál s klášteřem augustiniánek a kostelem sv. Jakuba, který je zmiňován roku 1272. Jižně od kláštera s kostelem sv. Jakuba probíhala nová gotická hradba.⁹² Na rozdíl od lineárně vedené starší románské hradby se nová gotická hradba již snažila lemovat nepravidelný okraj skalního srázu Petrského návrší, což je typické u vrcholně středověkých fortifikací.

Poloze prvotního biskupského dvorce na Předhradí, kde by se mohl původně nalézat i katedrální kostel sv. Petra, se blíže věnoval Josef Kšír.⁹³ Dvorec stával v jihovýchodní části Předhradí, v blízkosti gotického kostela sv. Petra. Biskupský dvorec byl zničen při výstavbě Tereziánské zbrojnice

⁸⁹ MICHNA, Pavel – POJSL, Miloslav: *Románský palác na olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*. Brno 1988, s. 107, 208; MRŇKOVÁ, Eliška: *Současný stav poznání architektury a kamenosochařské výzdoby dómu sv. Václava v Olomouci z doby Bruna ze Schauenburku*. Olomouc 2013 (nepublikovaná bakalářská práce).

⁹⁰ Srov. KŠÍR, Josef: *První biskupský dům v Olomouci*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1966, č. 130, s. 4–13, cit. s. 10.

⁹¹ BISTŘICKÝ, J.: c. d., s. 105–105.

⁹² DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P.: *Křížkovského 2016*, s. 295. Srov. RAZÍM, Vladislav: *Středověká opevnění českých měst*. 3. díl. *Katalog Morava a Slezsko*. Praha 2019, s. 212–231.

⁹³ KŠÍR, J.: c. d.

roku 1771, v jejímž jihovýchodním rohu stával. Tého poloze neodporují ani archeologická zjištění. Z prostoru Tereziánské zbrojnice pochází nálezy malt, omítek, pálené střešní krytiny, okenních vitráží, dlaždice, perořízku a pisátek (stilů) z 10.–12. století, které jednoznačně dokládají existenci církevní stavby a církevního prostředí v tomto prostoru. Nálezy kamenných destrukcí s významným podílem zlomků spongilitových kvádrů včetně skulpturní výzdoby odpovídající ornamentice tzv. Přemyslovského paláce nasvědčují tomu, že zde byla v rozmezí 12. až druhé poloviny 13. století demolována církevní stavba. Z víka sakrália oltářní desky patrně pochází úlomek spongilitu s rytinami tří lidských hlaviček. Taktéž pohřbívání začalo v prostoru Tereziánské zbrojnice již v průběhu 10. století. Na jižní straně nádvoří byl zaznamenán i dvojhrob (?) poškozený výkopem základů Zbrojnice z doby před 13. stoletím, který by mohl vymezovat severní okraj raně středověké nekropole související s původním katedrálním kostelem sv. Petra.⁹⁴ Někdy v období po rozboření románské hradby byl do nového místa severně od blízkého kláštera augustiniánek přesunut i kostel sv. Petra. Gotický kostel byl zjevně stavěn nejdříve na počátku 14. století, jak vyplývá z odkazu 12 hřiven na zbudování tří oken u sv. Petra z roku 1308.⁹⁵

⁹⁴ BLÁHA, Josef: *Církevní a laická společnost v Olomouci v některých projevech středověké hmotné kultury* (dále jen *Církevní a laická*). *Archaeologia historica*, 21, 1996, s. 169–181, cit. s. 175–176; Týž: *Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci*. In: POLANSKÝ, Luboš – SLÁMA, Jiří – TŘEŠTÍK, Dušan (ed.): *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II.* (†7. února 999). Praha 2000, s. 179–196, cit. s. 191–192; ŠLÉZAR, P.: *Olomouc between*, s. 115–135. Otázkou je, k jaké církevní stavbě náleželo mladohradištní pohřebiště na rozhraní Mariánské a Akademické ulice, viz Bláha, J.: *Církevní a laická*, s. 175–176; BLÁHA, J. – KOLÁŘ, B. – SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *c. d.*, s. 45.

⁹⁵ V závěru 13. století byl nepochybně funkční ještě původní kostel sv. Petra, protože v něm byla roku 1281 uskutečněna volba nového biskupa. CDM IV, č. 181, s. 246.

RESUMÉ

*KOSTEL SV. PETRA V OLOMOUCI VE STŘEDOVĚKU
Z POHLEDU ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ*

Kostel sv. Petra byl nejstarší olomoucký kostel, zmiňovaný v písemných pramenech již k roku 1063 v souvislosti s obnovením moravského biskupství. To bylo v roce 1141 přeneseno ke kostelu sv. Václava. Na počátku 13. století (1207–1213) byly u kostela sv. Petra usazeny augustiniánky, které při něm sídlily až do šedesátých let, v této době byl kostel sv. Petra již farní. V důsledku josefinských reforem byl kostel sv. Petra roku 1792 zbořen.

Výkopové práce v letech 1901–1902 a archeologický výzkum v roce 1948 odkryly půdorys gotického kostela, který byl potvrzen i v letech 2015–2017 s doplněním dříve neodkrytých detailů. Chrám s lodí téměř čtvercového půdorysu byl zaklenutý klenbou podepřenou středovým pilířem. Dva menší pilíře před západní průčelní zdí uvnitř lodi nesly kruchtu se schodištěm na jihozápadní straně. Presbytář byl ukončen polygonálním závěrem. V ose západního průčelí se nacházela hranolová věž čtvercového půdorysu. Stavba byla zajištěna opěrným systémem. Kromě toho byly jižně od kostela zjištěny základy do skály zasekané prostory, interpretované jako krypta renesanční kaple sv. Šebestiána a Rocha. V prostoru lodi kostela byla odkryta starší torza zdí jiného charakteru než vlastní kostel. Šlo o románskou hradbu vystavěnou v letech 1204–1212 a následně zbořenou v šedesátých letech 13. století, kdy došlo iniciativou biskupa Bruna ze Schauenburku k přestavbě staršího biskupského dvorce, kde se nacházel románský kostel sv. Petra. Zbořením původního kostela sv. Petra a jeho translací spolu s klášteřem augustiniánek došlo k vytvoření nového církevního areálu v jihovýchodní části Předhradí. Poloha staršího románského kostela sv. Petra mohla být někde v prostoru jihovýchodního nároží dnešní budovy Tereziánské zbrojnice, kde se nacházel biskupský dvorec.

Klíčová slova: Olomouc, kostel sv. Petra, středověk, opevnění

SUMMARY

AN ARCHAEOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE MEDIEVAL CHURCH OF ST. PETER IN OLOMOUC

The Church of St. Peter was the oldest church in Olomouc, recorded in written sources as early as 1063 in connection with the restoration of the Moravian diocese. The see was transferred in 1141 to the Church of St. Wenceslaus. The onset of the thirteenth century (1207–1213) saw the Church of St. Peter settled by Augustinians, who lived here until the 1260s. By then the Church of St. Peter had become parish. The church was torn down due to the reforms of Joseph II in 1792.

Excavation work in 1901 and 1902 and archaeological research in 1948 revealed the floor plan of the Gothic church, which was confirmed by additional research carried out between 2015 and 2017, which supplemented previously unseen details. The building with an almost square nave was vaulted with an arch supported by a central pillar. The two smaller pillars in front of the western front wall inside the nave sustained a loft with a staircase installed on the south-west side. The presbytery had a polygonal apse. A prismatic tower with a square floor plan stood in the axis of the western facade. The building was secured with a support system. In addition, the foundations of a space cut into the rock were uncovered south of the church and interpreted as the crypt of the Renaissance chapel of Saint Sebastian and Saint Roch. Fragments of walls older than those of the church itself were unearthed in the nave of the building. They had consisted a Romanesque wall built between 1204 and 1212 and demolished in the 1260s, when Bishop Bruno of Schauenburg commissioned the reconstruction of an older bishop's court, on the site of the Romanesque Church of St. Peter. The demolition and transformation of the original Church of St. Peter (the latter jointly with the Augustinian monastery) paved the path for new church grounds in the south-east area beneath the castle. The older Romanesque church of St. Peter could have been somewhere around the south-east corner of the present Theresian Armoury, where the bishop's court used to be.

Keywords: Olomouc, Church of St. Peter, Middle Ages, Fortification

PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D.
Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Olomouci
Horní náměstí 25
779 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: slezar.pavel@npu.cz

Mgr. Hana Dehnerová
Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Olomouci
Horní náměstí 25
779 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: dehnerova.hana@npu.cz